

Շուշանիկ ՏԵՐ-ԱՂԱՍՅԱՆ

ԸՂՁԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԵՎ ԳՈՐԾԱՌ-ԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ

Ըղձական եղանակը գերմաներենում դիտվում է որպես եղանակային ձևերի կազմած հակադրության նշույթավորված անդամ: Այն պարունակում է արտահայտության իրականության փաստի սահմանափակում՝ հաղորդելով իղձ, ցանկություն, հնարավորություն, պայման (իրական կամ անիրական): Թեպետ ըղձական եղանակի ուսումնասիրությունը գերմանական քերականագիտական գրականության մեջ առավել համակողմանի է ներկայացված, սակայն այն շարունակում է մնալ արդիական գերմաներենի գործնական դասընթացում հայերենի հետ որոշակի անհամաձայնությունների պատճառով: Հոդվածում գերմաներենի ըղձական ձևերը ներկայացվում են հայերենի համապատասխան ձևերի գույադրամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս նորովի մեկնաբանել տվյալ ձևերի դրսևորած յուրահատկությունները և ստեղծել առավել ընդհանրական պատկեր երկու լեզուների համար: Ուստի, հայերենի լեզվական փաստերի ներգրավումը տվյալ ուսումնասիրության մեջ ունի զուտ գործնական նշանակություն և կարևորություն: Ներլեզվական ուսումնասիրության արդյունքները գույադրվում են հայերենի համապատասխան փաստերի հետ միայն ըստ անհրաժեշտության, ինչը կարող է էապես նպաստել այդ ձևերի գործածության և թարգմանության լեզվական անճշտությունների վերացմանը:

Գերմաներենում ըղձական եղանակն արտահայտության պլանում առավել համակարգված է և ունի առանձին ձևակազմական միջոց (ձևույթ)՝ e ածանցը, ի տարբերություն սահմանական եղանակի, որը զուրկ է նման ձևույթներից: Հայերենում նույնպես ըղձական եղանակի համար գոյություն ունեն հատուկ արտահայտման ձևեր, ինչը թույլ է տալիս ունենալ համապարփակ պատկեր սույն կարգի արտահայտության պլանում: Նույնը չի կարելի ասել, սակայն, բովանդակության պլանի մասին: Հայերենում ըղձական ձևերն իմաստային տեսակետից առավել հստակ են, քան գերմաներենում: Ուստի, հայերենի փաստերի ներգրավումն այստեղ էապես չի նպաստում գերմաներենի տիպաբանական յուրահատկությունների բացահայտմանը: Գերմաներենում ըղձականն այնպիսի յուրահատուկ գծերով է հանդես գալիս, որոնք քիչ համադրելի են հայերենի համապատասխան ձևերին: Պատճառներից մեկը նաև գերմաներենում ենթադրական կամ պայմանական եղանակի բացակայությունն է: Այստեղ տեղի է ունենում եղանակային իմաստների, այսպես կոչված, «կուտակում»: Այս պարագայում գերմաներենը դրսևորում է առանձնահատուկ մոտեցում՝ բաշխելով տվյալ իմաստները տարբեր ձևերի միջև՝ եղանակային ձև (Konditionalis I), եղանակավորող բայ (Modalverb), առաջին և երկրորդ սպառնի ձևեր (Futur I, Futur II):

Առավել հետաքրքրական և խնդրահարույց են գերմաներենի ըղձական ձևերն իմաստի և գործածության տեսակետից: Սույն ձևերը հաղորդում են ժամանակային իմաստներ, որոնք բաշխվում են ներկա-անցյալ-ապառնի պլաններում՝ ըստ նախորդող-համընկնող-հաջորդող դրվածքների: Այսպիսի տեղակայումը, սակայն, հնարավոր է միայն եղանակային ձևերի կազմության տեսակետից (Konj. Präsens, Konj. Präteritum, Konj. Perfekt, Konj. Plusquamperfekt, Konj. Futur I): Ըղձական ձևերը, ըստ դրվածքների, տեղակայվում են երկու հիմնական խմբերում՝ Konj. I և Konj. II (երկրորդ խումբը ներառում է նաև Konditionalis I, II ձևերը)¹: Սույն խմբերը բնութագրվում են նաև որպես «ըղձական ներկա» և «ըղձական անցյալ» սահմանումներով²: Այդպիսի դասակարգումը պայմանավորված է բացառապես սույն ձևերի կազմությամբ: Ընդ որում, այս խմբերում տեղակայված ձևերի միջև հնարավոր է տարաբնույթ հոմանիշային գործածություն: Այս ձևերը գերմաներենում դրսևորում են տարբեր եղանակային իմաստներ, որոնց գործածության ոլորտների սահմանները երբեմն հատվում են: Ըղձական ձևերի հիմքում ընկած է «իրականալի/ոչ իրականալի» գործողության գաղափարը, որով բնութագրվում են և որի հիման վրա հակադրվում են ըղձական եղանակի ձևերը: Այսպիսով, առաջին խումբը, որը ներառում է Konjunktiv Präsens, Konjunktiv Perfekt, Konjunktiv Futur I ձևերը, բնութագրվում է որպես «իրականալի» (realisierbar), իսկ երկրորդ խումբը՝ համապատասխանաբար Konjunktiv Präteritum, Konjunktiv Plusquamperfekt, Konditionalis I ձևերով՝ որպես «ոչ իրականալի» (unrealisierbar)³:

Հետաքրքրական են գերմաներենում սույն ձևերի ժամանակային գործառույթների իրացման հնարավորությունները: Ըղձական եղանակում ժամանակային ձևերի գործածությունը պայմանավորվում է մի քանի գործոններով: Ընդ որում, առաջնային կարևորություն է ներկայացնում գործածության ոլորտը և հաղորդման ձևը՝ իրադարձությունների, երևույթների անմիջական և ոչ անմիջական հաղորդում⁴: Գերմաներենում ըղձական ձևերի համար հատկանշական է ոչ անմիջական հաղորդման գործառույթը անուղղակի խոսքի ոլորտում: Սույն գործառույթով ըղձական ձևերի գործածությունն ունի ոճական նշանակություն և նախընտրելի է գրավոր խոսքում, ինչպես՝

Er sagt: “Ich bin schon enttäuscht”. → Er sagt, er sei enttäuscht.

Նա ասում է. «Ես արդեն հիասթափված եմ»: → Նա ասում է՝ արդեն հիասթափված է:

Anna sagt: “Sie schläft noch”. → Anna sagt, sie schläfe noch.

Աննան ասում է. «Նա դեռ քնած է»: → Աննան ասում է՝ նա դեռ քնած է: Այսպիսով, գերմաներենում ըղձականի ժամանակային ձևերի գործառույթների իրացումը ոչ անմիջական հաղորդմամբ պայմանավորված է արտահայտության բուն ժամանակային առնչությամբ: Անուղղակի խոսքում ըղձական ձևերը չեն հիմնվում իրականալի/ոչ իրականալի հակադրության վրա: Ըղձական ձևերի

¹ Գաբրիելյան Յու., Գերմաներեն լեզվի տիպաբանություն, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2006, էջ 71:

² Hentschel E., Weydt H. Handbuch der deutschen Grammatik. Berlin, Walter de Gruyter, 2003, p. 118

³ Moskalskaja O. Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache. Moskau, Hochschule, 1975, p. 116.

⁴ Գաբրիելյան Յու., նշվ. աշխ., էջ 71:

համար հիմնական համարվող իմաստային տարրն այս պարագայում մղվում է հետին պլան: Այդպիսով անուղղակի խոսքը բերվում է նոր ոճական մակարդակ՝ ներկայացնելով այն որպես իրականության վերարտադրության, հաղորդման առանձին տեսակ, որը բնորոշ է միայն գերմաներենին: Այս ոլորտում ժամանակային ձևերի գործածությունը որոշակիորեն համակարգվում է գերմաներենի ըղձական համակարգում գործող ժամանակային հարաբերություններով: Ըղձականի դաշտում նախաժամանակյա, միաժամանակյա, հետժամանակյա ժամանակային հարաբերությունների համաձայնության հստակ պատկերը ներկայացվում է ստորև համապատասխան լեզվական օրինակների վերլուծությամբ՝ հաշվի առնելով գերմանական քերականագիտական գրականության մեջ դրանց դասակարգման տարբեր մոտեցումները⁵: Նախաժամանակյա գործողության իմաստի հաղորդման նպատակով գերմաներենում գործում է հետևյալ ժամանակային հաջորդականությունը. անցյալի իմաստի համար գործածվում է Konjunktiv Perfekt, սակայն եզակի և հոգնակի թվի առաջին դեմքի, հոգնակի թվի երրորդ դեմքի ձևերի՝ սահմանական եղանակի համապատասխան ձևերին համընկնման պարագայում փոխարինվում են Konj. Plusquamperfekt ձևերով.

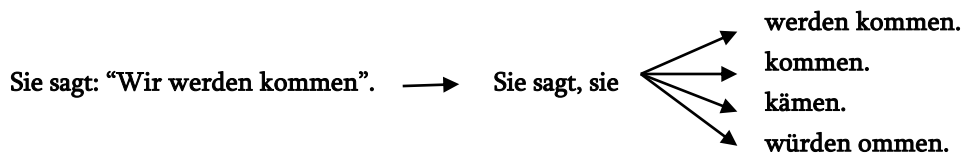
Sie sagt, er hat eine Jahresarbeit geschrieben. (Indikativ)

Sie sagt, er habe eine Jahresarbeit geschrieben. (Konjunktiv)

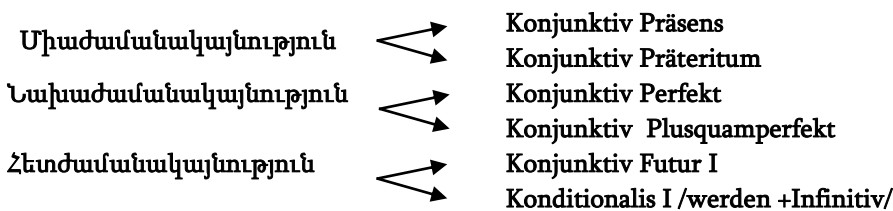
բայց՝ Er sagt, dass sie die Prüfungen gut bestanden haben. (Indikativ/Konjunktiv)

Er sagt, dass sie die Prüfungen gut bestanden hätten. (Konjunktiv)

Հետժամանակյա իմաստը գերմաներենում հաղորդվում է Konjunktiv Futur I/ Konditionalis I/werden +Infinitiv/ կամ Konjunktiv Präsens, Konjunktiv Präteritum ձևերով.

Այսպիսով, գերմաներենում ժամանակային իմաստների դասակարգման համար ըստ նախաժամանակյա, միաժամանակյա և հետժամանակյա պլանների գործում է հետևյալ ժամանակային հաջորդականությունը.

Գերմաներենում ըղձականի գործածությունն անուղղակի խոսքի ոլորտում, որպես ներլեզվական իրողություն, լիովին մեկնաբանված է: Խնդիրներն առաջանում են հայերենի հետ համադրման ժամանակ և օտար լեզվի գործնական

⁵ Գաբրիելյան Յու., նշվ. աշխ., էջ 72: Gabrieljan J., Manukjan H., Kopaljan N., Mnatsakanjan G. *Praktische deutsche Grammatik. Jerewan, Verlag der Universität Jerewan, 2007, p. 138.*

դասընթացում, քանի որ գերմաներեն տարբերակներում գործածված ըղձական ձևերը հայերենում համարժեք արտահայտություն չեն գտնում: Արդյունքում կարող են սույն ձևերը ձեռք բերել այս կամ այն իմաստային դրսևորումը և հայերենի թարգմանական տարբերակներում որոշ անճշտություններ առաջացնել: Հիմնական խնդիրն այն է, որ սահմանական և ըղձական ձևերով արտահայտված անուղղակի խոսք պարունակող արտահայտությունները հայերենում նույն կերպ են ընկալվում, ինչպես արդեն ցույց տրվեց վերևում՝ անուղղակի խոսքում ըղձականի տարբեր ժամանակային ձևերի գործածության օրինակով:

Հետաքրքրական է նաև գերմաներենում անուղղակի խնդրանք, անուղղակի հորդոր, անուղղակի հրաման, անուղղակի հարց պարունակող նախադասություններում ըղձականի դրսևորած առանձնահատկությունները, ինչպես՝

Ich bat ihn, dass er meinen Freund vom Bahnhof abholt.

Ich bat ihn, meinen Freund vom Bahnhof abzuholen.

Ich bat ihn, er möge meinen Freund vom Bahnhof abholen.

Բերված օրինակներում անուղղակի խնդրանքը հայերենում կունենա արտահայտման հետևյալ ձևերը՝

Ես խնդրեցի նրան, որ նա ընկերոջս կայարանում դիմավորի:

կամ *Ես խնդրեցի նրան՝ կայարանում դիմավորել ընկերոջս:*

Առաջին երկու օրինակներում անուղղակի խնդրանքը հաղորդվում է սահմանական եղանակի բայաձևերով, մինչդեռ վերջին նախադասության մեջ *mögen* եղանակավորող բայի ըղձական գործածությունը ոչ մի կերպ չի մեկնաբանվում: Անուղղակի հրաման, հորդոր արտահայտելու նպատակով գերմաներենում գործածական է *sollen*-ի ըղձական ձևը, որի գործածությունն առավել իմաստավորված է, քան *mögen*-ի գործածությունը համապատասխան կառույցներում: Այս առումով, սակայն, ըղձականի ձևերը մոտենում են հայերեն հարկադրական եղանակին, ինչպես՝

Ich habe ihm gesagt, er solle zu den Studenten freundlicher sein.

Ես ասել եմ նրան, որ նա պետք է ուսանողների հանդեպ ավելի սիրալիր լինի:

Այսպես, գերմաներենում *sollen*-ի գործածությունն անուղղակի հրամանի դեպքում կարող է համարժեք դրսևորում ստանալ հայերենում, սակայն ըղձականի ոլորտից դուրս, որպես հարկադրական եղանակի համարժեք ձև: Հետևաբար, գերմաներենում ըղձական եղանակի բայաձևերի գործածությունն անուղղակի խոսքի ոլորտում ոչ միշտ է հայերենում համապատասխան արտահայտություն գտնում: Ըղձականի գործածությանը որոշ դեպքերում կարելի է վերագրել գուտ ոճական նշանակություն:

Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև Konj. II խմբի ձևերը, որոնք բնութագրվում են որպես «իրականում տեղի չունեցող» և «անիրականալի»⁶: Ուսումնասիրելով քերականագիտական գրականության մեջ ըղձական ձևերի գործածության բազմաթիվ տարբերակները՝ կարելի է սույն ձևերի համար առանձնացնել հետևյալ իմաստային դրսևորումները՝ անիրական ցանկություն,

⁶ Moskalskaja O. Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache. Moskau, Hochschule, 1975, p. 122.

պայման, հետևանք, համեմատություն, բաց թողնված հնարավորություն, նպատակ, որտեղ մի կողմից հաղորդվում է անհրապակյա գործողություն, որի կատարումն անհնար է, մյուս կողմից՝ նշվում է որոշակի ժամանակային վերաբերություն անցյալի նկատմամբ: Այս նախադասություններում նույնպես պահպանվում է ըղձականի ժամանակային հաջորդականությունը նախաժամանակյա, միաժամանակյա, հետժամանակյա ժամանակային պլաններում, ինչպես օրինակ՝ *Da begann sie zu sprechen, als ob sie sich an die sie umgebende Luft wendete.*⁷

Ապա նա սկսեց խոսել, կարծես դիմեր իրեն շրջապատող օդին:

Այս առումով, սակայն, գերմաներենի ըղձական ձևերը հայերենի հետ թարգմանական խնդիրներ չեն ստեղծում: Այս պլանում պատկերն առավել պարզ է: Այստեղ առաջնայինը գործողության եղանակային իմաստն է, որը պարունակում է անհրապակյալիության իմաստային տարր: Ուստի, այս ձևերի գործածությունը բխում է անմիջապես արտահայտության նպատակից: *Mein bist du und wärft Hölle und Himmel sich zwischen uns!*⁸.

Իմն ես դու, թեկուզ դժոխք ու երկինք հայտնվեն մեր միջև:

Վերջին օրինակում *Konjunktiv Präsens*-ի փոխարեն գերմաներենում գործածվել է *Konjunktiv Präteritum* միայն սահմանականի համապատասխան ձևին համընկնման պատճառով, որին, սակայն, հայերենում զուգադրվում է ըղձական ներկա: Գերմաներենի ըղձական ձևերն անհրապակյա գործողության իմաստով հայերենին մեծ մասամբ համընկնում են:

Wäre ich nicht so alt! / Եթե ես այսքան ծեր չլինեի:

Այս խմբի ձևերը ցանկալի են նաև քաղաքավարի խնդրանք, հարց ձևակերպելիս, ինչպես՝ *Dürfte ich Ihren Drucker benutzen?*

Könnten Sie mir helfen?

Möchten Sie noch etwas?

Würden Sie das Fenster öffnen?

կամ՝ *Es wäre gut, wenn Sie mir dieses Bild noch einmal zeigen.*

Այսպիսով, ըղձական եղանակի համար գերմաներենում գործում են գործածության հստակ կանոններ և նախանշված են հստակ ոլորտներ, մինչդեռ ժամանակային ձևի ընտրությունը բնավ չի պայմանավորվում արտահայտության անմիջական ժամանակային առնչությամբ:

⁷ Cronin A. J., *Das Haus der Schwäne, Bertelsmann Lesering, Wien, 1962, p. 74.*

⁸ Schiller F. *Kabale und Liebe, Leningrad, Proswešenie, 1975, p. 56.*

**СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
СОСЛАГАТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ***___ Резюме ___**___ Ш.Тер-Адамян ___*

В данной статье комментируется ряд особенностей сослагательного наклонения немецкого языка с точки зрения ее семантических и функциональных проявлений. Цель статьи выявить проявления такого рода и сложные семантические отношения между сослагательным наклонением и времени, определить сферу их применения. Исследование проводится посредством сопоставления с соответствующими формами армянского языка. Соответствующая грамматическая категория армянского языка более объемная, а данная категория немецкого языка имеет три наклонения, чем и обусловлена сложность определения соответствующих семантических значений в немецком языке.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

*Տեր-Ադամյան Շուշան Վոլոդյայի – ք.գ.թ., Շիրակի պետական համալսարան,
E-mail:schuschan.teradamyam@gmail.com*